

TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ ve AHMET CEVDET PAŞA

Prof. Dr. Nâzım H. POLAT*

Türk Dilinin tarihi ne kadar eskiye uzarsa uzasın, bu dilin öğretimiyle ilgili eserlerin başlangıcı şaşılacak ölçüde günümüze yakındır. 1851 yılında hazırlanıp aynı Encümen-i Daniş'in açılışında Sultan Abdülaziz'e sunulan Kavaid-i Osmaniye; Türkçenin kurallarını bir ders kitabı hüviyetiyle öğreten ilk dilbilgisi kitabımız. Daha öncesi için dört yazma eserden bahsedebiliyoruz: Kaşgarlı Mahmud'un **Dîvânü Lügati't-Türk** (1074), Konyalı Halil b. Muhammed b. Yusuf'un yazdığı veya kopyaladığı **Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî ve Fârsî** (1343)¹ Arap asıllı Esirüddin Ebu Hayyan'ın **Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak** (1312)², Cemalüddin Ebu Muhammed Abdullah Et-Türki'nin **Kitâbü Bulgati'l-Müştak fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak** (1431'den önce)³ gibi eserler yazdığını fakat bunların daha ziyade Türkçenin söz varlığını tesbite yarayan, sözlük türünde kitaplar olduğunu biliyoruz. Bunlarda kelimelerin gruplandırılmış olması da dil öğretimi eseri sayılmalarına yetmez. Agâh Sırrı'ya göre Türkçenin ilk dilbilgisi kitabı, İbrahim Paşanın Bergamalı Kadri'ye yazdırdığı **Müeyyesseretü'l- Ulûm** (1530) ve Mısır Şerefiye Medresesi müderrisi Molla Salih'in Mısır kadısı Muhammed b. Musa'l- Cemmâzî adına VII. Yüzyılda yazdığı **Eş-Şürûrû'z- Zehebiye fi Lûgati't- Türkiyye**⁴ adlı eserler, bu konuda ilkle-

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. nazimhikmetpolat@yahoo.com

¹ Osman F. SERTKAYA: "*Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî ve Fârsî*", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.5, Dergâh yay., İstanbul, 1982, 358

² Recep TOPARLI: "*Kitabü'l-İdrak li Lisani'l Etrak*" **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.5, Dergâh yay., İstanbul, 1982, s.364

³ "*Kitâbü Bulgati'l-Müştak fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak*" **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.5, Dergâh yay., İstanbul, 1982, s.364

⁴ Agâh Sırrı LEVEND: **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 2. baskı, TDK Yay., Ankara 1960, s.167-168.

ri temsil ederler. Manastırlı Mehmet Rıfat⁵ ise Türkçenin öğretimiyle ilgili ilk eserler arasına bir de **Miftahü'l- Belağa ve Misbahü'l- Fesâha**'yı katarak bu kitabı, Hicrî 11. asır başlarındaki meşhur alimlerden İsmail Ankaravî'nin, Farsça yazılmış **Menâzıru'l- İnşa**'yı öğrencilerine Türkçe okutarak ve bazı Türkçe misaller getirerek, tercüme yoluyla kaleme aldığını belirtiyor⁶.

Yine Manastırlı Mehmet Rıfat'ın “sarf-ı Türkîye dair gayet mu-fassal”, “istifade olunur eserlerden olduğu halde nisyan köşesinde kaldığına (...) teessüf”lerle kaydettiği diğer bir Türkçe öğretim kitabı da Mekteb-i İdadi ve Askerî edebiyat ve tarih hocası Abdurrahman Fevzi Efendinin **Mikyâsü'l- Lisan Kıstâsü'l- Beyan**'ıdır⁷.

Selçuklu Devletinin resmî işlemlerde Farsçayı kabullenmesi, medreselerin Arapça ile öğretim yapması, Türkçe için çok kötü neticeler doğurmuş, resmî dili Türkçe olan Osmanlı Devletinde de aynı alışkanlıkla eğitim-öğretimde Arapça-Farsça daima baskın olmuştur. Türkçe ise Sıbyan mekteplerinde, Enderun'da, Acemi oğlanlar, Canbazhane ve Babîali gibi okullarda ancak okuyup yazacak ölçüde öğretilmiştir. Türkçeyi koruyan, okullardaki eğitim-öğretim değil -Türkçede daima yama gibi durmuş bir yığın yabancı unsur barındırmasına rağmen yine de- edebî hayattır.

“1826'da açılan Tıp Mektebinin hazırlık kısmına yabancı dil yanında Türkçe dilbilgisi ve imla dersleri konmuş fakat öğretim Fransızca yapılmış,”⁸ daha sonra millî onur için daima gurur verici bir mücadele sonucunda, öğretim dili Türkçeleştirilmiştir.⁹ “Nizam-ı Cedîd (1793) ve

⁵ Hakkında bir doktora çalışması yapılmıştır: Ahmet BOZDOĞAN: **Manastırlı Mehmet Rıfat**, Hacettepe Üni. Sos. Bil. Ens. 2001, xvi+377 s.

⁶ (Manastırlı) Mehmet Rıfat: **Hace-i Lisan-ı Osmanî**, 1. C., 1. Kitap: **-Mukaddemât-ı Mühimme**, Kasbar Mat., İstanbul 1311, s.7. Yazar bu kitabın 1282'de basıldığını da söylüyor. Fakat M. Seyfettin Özege'nin **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu** (5 C., Fatih Yayınevi Basımevi, İstanbul 1971-1979) 'nda (C.3, 1144) bu tarih, “1284”tür. Söz konusu tarihler, eserin yazılışıyla basılış arasında ikibuçuk asır kadar bir zaman farkı olduğunu gösteriyor.

⁷ (Manastırlı) Mehmet Rıfat: **Hace-i Lisan-ı Osmanî**, 1. C., 1. Kitap: **-Mukaddemât-ı Mühimme**, s. 7. Yazar bu kitabı Abdurrahman Fevzi Efendinin oğlu Mustafa Saffet Paşa tarafından Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaasında sadece “alt tarafının” bastırıldığını söylüyor ki Özege Kataloğu'ndaki (C.3, s.1148) eksik künyeli tarihsiz baskı bu olmalıdır.

⁸ Rekin ERTEM: **“Dil Öğretimi”**, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.2, Dergâh Yay., İstanbul 1977, s.301.

⁹ Konuyla ilgili gelişmelerin seyri ve metinler için bk. Nil SARI: **“Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniyye ve Tıp Dilinin Türkçeleşmesi Akımı”**, **Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri** –1. Millî Türk Bilim Tarihi Sempozyumu 3-5 Nisan 1987, s.121-142; Aykut KAZANCIGİL: **Tıp Fakültesi Tarihçesi** (Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, **Mir'at-ı Mekteb-i**

Tanzimât-ı Hayriye (1839) dönemlerinde medreselerden ayrı açılan Avrupaî tarzdaki mekteplerde Türkçe okutulmuştur. (..) 1850-1923 arasında 70 yıllık süre içinde yirmi küsur kavaid ve sarf isimleriyle dilbilgisi kitapları yazılmıştır¹⁰.

Ahmet Cevdet Paşa da işte bu sürece katkıda bulunanlardandır. Paşanın üzerinde duracağımız eserine kadar, Keçecizade Fuat Paşa ile müşterek gazeller yazdığını, Reşit Paşaya kasideler sunduğunu biliyoruz fakat doğrudan dilbilgisi alanında herhangi bir kitapçığı yoktur. Tanpınar'ın ifadesiyle “Onda asıl çalışma, işi üzerine aldıktan sonra başlar. Eserlerinde o kadar muvaffakiyetle meşgul olduğu mevzuların çoğu, bu eserlere başladığı zaman kendisi için yabancı olan mevzulardır. **Kavâid-i Osmaniye** müellifi, edebiyatı sevmekle beraber dil meseleleri ile o zamana kadar ancak Arap gramerini öğrenirken uğraşmıştır. Fakat başladıktan sonra ömrünün sonuna kadar bu işin üzerinde durur. Ve nihayetinde *Tevârihü'l-hülefâ*'nın son cüzünde hece vezninin, Türkçenin hakiki vezni olduğunu iddia edecek kadar derinleşir.”¹¹

Cevdet Efendi ile Keçecizade Mehmed Fuat Efendinin (sonra ikisi de paşa) birlikte, Bursa kaplıcalarında buldukları sırada (1850) hazırladıkları *Kavâid-i Osmaniye* adlı dilbilgisi kitabı, Encümen-i Daniş'in açılışında (18 Temmuz 1851) Sultan Abdülmecid'e sunulmuş ve bu kuruluşun kararıyla¹² basılmıştır¹³.

Eserin ilk şeklinde muhtemelen Fuat Paşanın nüfuz ve tercihiyle, kelime çeşitleri ve kuralların izahı gibi bazı konuların Fransız nazariyelerine uyularak kaleme alındığı¹⁴, Türkçenin söz dizimi ve çekimini işleyen basılmış ilk kitap olduğu, o zamanlara kadar okuma sahasında bulunmayan Osmanlıca hakkında böyle bir eser yapılabilir ve okutulabilir kanaatini verip, sonraları yapılanlara yol açtığı¹⁵ kabul edilir.

Tıbbiye, C. I-II), Özel Yay., İstanbul 1991, C.I, s.147-177 Ek: II-IV.

¹⁰ Rekin ERTEM: agm., s.301.

¹¹ Ahmet Hamdi TANPINAR: **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 4. baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976, s.169.

¹² İbrahim Necmi (DİLMEN): **Tarih-i Edebiyat Dersleri**, 2. C. –Edebî Teceddüdümüzün Zuhur ve Tekâmülü, Matbaa-i Amire, İstanbul 1338 (1922), s.102-103; Ahmet Hamdi TANPINAR: age., s.161.

¹³ Özege Kataloğu'nda (C2. C., s.845) bu kitabın, bazısı “*Kavaid-i Osmani*” adıyla 10'u tarihsiz 19 baskısı kayıtlıdır. Üzerinde tarih bulunan baskıların ilki, 1281 (1864) yılını gösteriyor. Eser, Encümen-i Daniş'in açılış yılında (1851) basıldığına ve -biraz sonra değişileceği üzere- bir yıl sonra (1852) “*Medhal-i Kavâid*” adıyla daha kısa bir şekilde yayımlandığına göre, bu ilk baskı muhakkak 1851'de fakat tarihsiz yapılmış olmalıdır.

¹⁴ İbrahim Necmi (DİLMEN): age., 2. C., s.103.

¹⁵ İbrahim Necmi (DİLMEN): age., s.103; Mustafa Nihat ÖZÖN: **Son Asır Türk Ede-**

Cevdet Paşa da daha sonraları birkaç kılığa büründürdüğü bu eserin “Lisan-ı Osmanînin kavaid-i sarf ve nahvine (çekim ve sözdizimine =dilbilgisine) dair ilk kitap” olduğunu ve Encümen-i Daniş’in tasdiikiyle bütün okullarda okutulmaya başlandığını söyler.¹⁶ Yine Cevdet Paşanın belirttiğine göre, ilkokullara kolaylık olmak üzere, bu eserin daha kısa ve basitleştirilmiş bir şekli, “**Medhal-i Kavâid**”¹⁷ adıyla hazırlanmıştır. Fakat ilkokullara Medhal-i Kavâid’in de ağır geldiği yolundaki yakınmalardan dolayı, Maarif Nezaretinde kurulan bir komisyon, daha da kısa ve faydalı bir dilbilgisi kitabının kaleme alınmasını teklif edince ortaya “**Kavâid-i Türkiyye**”¹⁸ çıkmıştır.¹⁹ Bütün bu tecrübelerden sonra yeniden düzenlenen Kavâid-i Osmaniye’ye “**Tertib-i Cedid Kavaid-i Osmaniye**” adı verilmiştir. Yani eserin en olgunlaşmış hali “Tertib-i Cedid...” olduğuna göre, muhtevasına bakarken, bunu esas almak lâzımdır.

Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmaniye, yukarıdaki bilgileri aldığımız iki sayfadan sonra, “*Muhtıra*” ile başlıyor. Buradaki ilk cümle, Ahmet Cevdet Paşanın Türkçe anlayışını ortaya koyuyor:

“*Osmanlı lisanının aslı Türkçedir. Fakat Farisiden ve Arabîden pek çok lafızlar alıp üç lisandan mürekkep bir lisan olmuştur.*” (s.5)

Daha sonra “Kaide” başlığıyla Türkçedeki büyük ünlü uyumu hatırlatılıyor. (s.8) “*Muallimîne Talimât*” ile harf ve hareke düzeni hakkında bilgi veriliyor.

Öyle anlaşılıyor ki Cevdet Paşa asıl konuya “*Mukaddime*” (s.13-14) ile giriyor. Burada “kelime” kavramı üzerinde durularak çeşitleri sıralanıyor: 1. isim, 2. sıfat, 3. fiil, 4. zamir, 5. edevât (edatlar).

Cevdet Paşanın dil anlayışı “üç lisandan mürekkep bir lisan” şeklinde olduğu için kelime çeşitlerini de üç dile göre ayrı ayrı inceliyor, örneklendiriyor ki Kavâid-i Osmaniye’nin ve Medhal-i Kavaid’in Latin

biyatı Tarihi, Maarif Mat., İstanbul 1941, s.300.

¹⁶ Ahmet Cevdet: **Tertib-i Cedîd Kavâid-i Osmaniyye**, Dikran Karabetyan Mat., İstanbul 1303 (1886), s.3-4.

¹⁷ Ahmet Cevdet: **Medhal-i Kavâid**, taşbaskı, Darü’l-Tıbaatü’l-Âmire, İstanbul 1268 (1852), 55 s. Eserin toplam 14 baskısı biliniyor (M.S. ÖZEGE: age., C. 3, s.1063-1064).

¹⁸ Ahmet Cevdet: **Kavâid-i Türkiyye**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1292 (1875). Özege Kataloğu’na göre (C.2, s.845) bu eserin -ilki 1292 (1875)’de- 7 baskısı yapılmıştır. Fakat **Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu -Arap Harfli Türkçe Eserler, 1729-1928** (Kültür Bak., Millî Kütüphane Başkanlığı Yay., Ankara 1990, C.1, s.157)’de bir de “**Kavâid-i Türkî** -Sıbyan mekteplerine mahsustur-” (Mahmut Bey Mat., İstanbul 1288 [1872], 45 s.)” künyeli bir baskısı bulunuyor.

¹⁹ Ahmet Cevdet: **Tertib-i Cedîd Kavâid-i Osmaniyye**, s.3-4.

harfleriyle neşri yapılırken²⁰ veya müstakil çalışmalarla²¹ bu plan ve gramerciliğimizdeki yeri üzerinde yeterince durulmuştur. Aşağıdaki satırlarda ise Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmaniye'nin eğitim bilimi açısından önemli gördüğümüz özellikleri üzerinde durulacaktır.

Ahmet Cevdet Paşa bu eseri bir ders kitabı olarak kaleme aldığına göre, öncelikle hedef kitlenin öğrenirken eğitilmesini gözetmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için, üzerinde durduğu bir dilbilgisi kuralı veya ögesini örneklendirirken şu hususlara dikkat ettiği anlaşılmaktadır.

1. Örneklerin terbiyevî olması: Pek çok örnek cümle, öğrenciye olumlu bir davranış tarzını öğütlemek ve kazandırmak maksadına yöneliktir. Mesela bir sıfat tamlamasında vasıflandırılan öge kaldırılarak sıfatın onun yerine koyulması durumunda, sıfatın çokluk yapıлып isim gibi işlem göreceği söylenirken şu örnekler veriliyor:

“Çirkinlerin talihi yaver olur.” “Bîçâregânı gözetmeyen ve küçüğümüze şefkat, büyüğümüze hürmet eylemeyen bizden değildir.” “Hâkim-i asrın hükmü nâfizdir, hükm-i hâkime itâat lâzımdır.” (s.47)

Bir de başka bir konuyla ilgili olarak verilen şu cümleye bakalım:

“Ben sana pederâne nasihat eylemiş iken sen tutmadın.” (s.145).

Bu örnek cümle hangi yapıya, kurala örnek gösterilirse gösterilsin, terbiyevî maksadın ağır bastığı muhakkaktır.

2. Örneklerin kolayca akılda kalıcı olmasına çalışılması: İzafe-i lamiyede (belirtili isim tamlamasında) belirten ekinin şekilleri (-ın/in, -un/-ün; -nın/-nin, -nun/-nün) ifade edilirken verilen örnekler, bir tekerleme kadar hafızaya yerleşici özelliktedir:

<i>“İstanbul’un armudu</i>	<i>Çamlıca’nın üzümü</i>
<i>Sobanın borusu</i>	<i>Kapunun rezzesi</i>
<i>Havanın a’lâsı</i>	<i>Yalının havası</i>
<i>Tok evin aç kedisi</i>	<i>Şunun bunun lakırdısı</i>

²⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **Medhal-i Kavâ'id**, (hzl. Nevzat ÖZKAN), TDK Yay., Ankara 2000; Ahmet Cevdet Paşa – Fuat Paşa: **Kavâ'id-i Osmâniyye**, (hzl. Nevzat ÖZKAN), TDK yay., Ankara 2000.

²¹ Esra KARABACAK: **Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi? İstanbul 1986. Nevzat ÖZKAN: “İlk Dil Bilgisi Ders Kitabımız Medhal-i Kavâ'id Hakkında”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı: 11, Kayseri 2001.

Şaz (istisna) olarak 'su' lafzının muzâfün ileyhinde nun (n) yerine ya (y) gelir. Meselâ 'suyun akıntısı' denir." (s.40).

3. Örneklerin Türkçe zevki verici ve kazandırıcı olması. Ahmet Cevdet Paşanın Türkçeye hizmeti, öncelikle ve özellikle Tarih-i Cevdet, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa gibi kitaplarında güzel ve açık bir Türkçe kullanmış olmasıyla ifade edilir.

Dilin aritmetiği demek olan bir dilbilgisi kitabında dilin zevkini tattırmak hayli güçtür. Fakat örnekler verilirken sadece ilgili yapıyı içeren kısım değil de bütün bir cümle kullanılırsa, muhataplar, sözü güzel söylemenin farkına ve zevkine vardırılmış olur. Cevdet Paşa, konuşma dilinde 20. yüzyılın başlarına kadar gelebilen bir özelliği, izafet zamirinin yani *belirtilenin* sonundaki -im, -in -i; -imiz, -iniz, -ileri gibi eklerin düşmesini söyleyerek örneklendirecektir. Şöyle yazar:

"Bazen zamir-i izaftî hazf olunur (düşürülür). Nitekim âlemin zevkin sürelim ve eyyâm-ı zevkin kadrin bilelim denir ki 'zevkin'i ve 'kadrini' demektir. Ve Mevlâ ikbâlin yaver ve ömrün mezîd eylesin denilir ki 'ikbâlini' ve 'ömrünü' demektir. Ve felek benim hâlim yaman ve efkârım perişan etti denilir ki 'hâlimi' ve 'efkârımı' demektir." (s.58)

Buradaki örnekler, cümle içinde değil de "zevkin sür-", "zevkini sür-" kalıbıyla söylenebilirdi. Fakat bu örnek sadece yapıyı anlattırdı, dil zevki vermezdi.

4. Terimleşmenin belirtilmesi: Kavâid-i Osmaniye'de kelime veya kelime gruplarının özel bir anlam kazanarak terimleşmesi durumunda, bu kullanım muhakkak hatırlatılır. Meselâ "mevlid" kelimesinin hem mekân, hem zaman gösterdiği ifade edilirken "doğum zamanı" anlamında aynı kökten (matar: vilâdet) "mîlâd" kelimesinin bulunduğu ama bunlardan "mevlid" in Hz. Muhammed'in, "mîlâd" ın ise Hz. İsa'nın doğumu için kullanıldığı belirtilmiştir (s.161-162).

5. Yazı dili ile ağız farkları: Dil öğretiminde bazen genel kabul görmüş yazı dili ile ağız farklarının belirtilmesi de gerekli olur. Söz gelimi şimdiki zaman eki "-yor" un ağızlardaki durumu, Osmanlı imlâsına da yansımıştır. Bundan dolayı "-a+yor", "-e+yor" söyleyişi imlâda da görülmektedir. Cevdet Paşa şimdiki zamanın hikâyesini (hikâye-i hâl) anlatırken "-i-" fiilinin değişimini, "-dik", "-dük" yapısının "-yor" dan dolayı kalınlaşarak "-dık", "-duk" şekline girdiğini, bazı yörelerde kökle ses uyumuna uygun biçimde "seveyördük", "yazayorduk" denmesine rağ-

men yazı dilinde İstanbul konuşmasına uyarak şimdiki zamanın hikâyesini kalın sıradan “*seviyorduk*”, “*yazıyorduk*” diye yazmak gerektiğini belirtir (s.118).

6. Manzum örnek yokluğu: Tertib-i Cedit Kavâid-i Osmaniye’de herhangi bir manzum örneğe tesadüf edemedik. Ahmet Cevdet Paşa gibi dilticiliğinden önce şairliğini bildiğimiz bir aydının bu eserde yapı ve kuralları örneklendirirken manzum sözden faydalanmaması şaşılacak şeydir. Cevdet Paşa bu eserinde, sözü hangi yapıda, **Belâgat-i Osmaniye**’de²² ise nasıl güzel ve tesirli söylemek lâzım geleceğini açıklamaya çalışmıştır. Herhalde bundan dolayı, Tertib-i Cedit Kavâid-i Osmaniye’de manzum örnek göstermeyen paşa, Belâgat-i Osmaniye’de manzum ifade için hiçbir fırsatı kaçırmaz. Meselâ istifham konusunda fırsat düşürüp kendisine ait ve bir vezin hatasıyla ma’lûl olan

“Çeşmini mahmûr eden ey mest-i nâz
Dâiye-i işve midir bâde mi?”

beytini kaydeder (s.94). Fakat çoğunlukla Türkçenin güzelliğini hissetti-recek sevimli örnek mısralar, beyitler bulur; aynı konuda “kangı” kelimesinden dolayı Fuzûlî’nin

“Kangı bütdür bilmezem îmânımı gaaret kılan
Sende îman yok ki sen aldın diyem îmânımı”

beyti gibi (s.96).

Tertib-i Cedit Kavâid-i Osmaniye’de hatta okuyucunun bekleyeceği ölçüde gerekli olduğu zaman bile manzum örnekten âdetâ kaçınılmıştır. “Harf-i atıf” (bağlaç) bahsinde “ve”, “vü”nün “u”, “ü” oluşu söylenirken “kâğıd ü kalem” örneği verilip “*Eş’âr-ı Osmaniye’de dahi bazen vav-ı atf bu vechile istimâl olunur (kullanılır)*” der (s.143). Halbuki okuyucu burada bir manzum metin beklentisi içindedir.

Sonuncusu hariç, sözünü ettiğimiz özelliklerin hepsi, günümüzde de dil öğretiminde olumlu göstergelerdir.

²² Ahmet Cevdet: **Belâgat-i Osmaniye**, 3. bas., Asaduryan Mat., 1307 (1891), 189 s. İktibaslar bu baskıdandır. Eserin; ilki 1299 (1881), sonuncusu ise 1326 (1908)’de yapılmış toplam sekiz baskısı vardır. (M. Seyfettin ÖZEGE: age., C. 1, s.124-125) Ayrıca Mehmet ÇAVUŞOĞLU, küçük bir tanıtım yazısı ve terimler diziniyle birlikte tıpkıbasımını yaptırmıştır (Mimar Sinan Üni. Yay., İstanbul 1987).

II. Meşrutiyet Türkiye'sine kadar birkaç nesil, Ahmet Cevdet Paşanın eserlerini okuyarak, yukarıda ifade edilen dil anlayışını tekrarlayıp durmuştur. Hatta Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmaniye'nin artık misyonunu tamamladığı yıllarda, Manastırlı Mehmet Rıfat, Hâce-i Lisan-ı Osmanî'de; Cevdet Paşanın her bir bahsi üç dile göre inceleme yöntemini, her bir dilin sarfını ayrı, nahvini ayrı ayrı incelemek yoluyla eser yazmaya vardırıştır. Aslında bu yöntem Türkçenin hem sarfı (kelime bilgisi),²³ hem nahvi (sözdizimi)²⁴ ile ilgili müstakil kitapların yazılması gibi bir fayda sağlamıştır²⁵. Fakat Ali Suavi, Şemseddin Sami, Süleyman Paşa ve Ahmet Mitat gibi Türkçü aydınlar, **üç dilden meydana gelen bir dil olamayacağı**mı belirtmişlerdir²⁶. Özellikle Süleyman Paşa, Ahmet Cevdet Paşanın kitabının bu konuda asla şahit tutulamayacağını yani kaynak gösterilemeyeceğini söyler²⁷. Ahmet Midhat Efendi de Türkçenin istiklâli adına Belâgat-ı Osmaniye'ye itiraz ederken, bu kitabın Türkçenin belâgatı olamayacağı görüşündedir²⁸.

Kavâid-i Osmaniye ve ondan doğma Medhal-i Kavâid, Kavâid-i Türkiye, Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmaniye gibi kitapların toplam baskısı 52'yi buluyor. Demek oluyor ki Ahmet Cevdet Paşa, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortalama yılda bir defa basılan dilbilgisi kitabıyla, yeni nesillere rehberlik etmiştir. Fakat Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmaniye'nin dokuz yıllık bir bekleyiştikten sonra ancak 1908'de son baskısını yapabilmesi, Ahmet Cevdet Paşanın 20. yüzyıla girerken yetişenlere artık hitap edemez olduğunu gösterir.

²³ Mehmet Rıfat: **Hace-i Lisan-ı Osmanîden İlm-i Sarf-ı Türkî**, Kasbar Mat. İstanbul 1311 (1893/4), 184 s.

²⁴ Mehmet Rıfat: **Hace-i Lisan-ı Osmanî**, 2. C., **Mürekkebat** 1. Kitap: **Nahv-i Türkî**, Kasbar Mat. İstanbul 1311 (1893/4), 112 s.

²⁵ Manastırlı Mehmet Rıfat'ın edebiyat bilimi ve dil bilgisiyle ilgili çalışmalarına dair toplu bir değerlendirmeye için bk. Ahmet BOZDOĞAN: agt., s. 232-294.

²⁶ İlgili metinler ve tahliller için bk. A. S. LEVEND: age., s.115-117, 130-134, 136-137.

²⁷ Süleyman Paşa: "**Saadetlü Ekrem Beyefendi Hazretlerine**", **Hürriyet-i Fikriye** mec., nu: 10, 10 Nisan 1330 (23 Nisan 1914), s. 3.

²⁸ Belâgat-ı Osmaniye etrafındaki münakaşalar için bk. Kâzım YETİŞ: "**Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmaniye'si ve Uyandırdığı Akisler**", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl:12, sayı:1, Ocak 1983, s.51-64; sayı: 2, Nisan 1983, s.57-74; Yıl:13, sayı:1, Ocak 1984, s.43-61.